

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.53

Т. О. Арделян
здобувач Університету сучасних знань

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах дестабілізації соціально-політичної і економічної ситуації в країні, постійного зростання кризового стану у народному господарстві широкого розповсюдження набули злочини у сфері підприємницької діяльності. Ці види злочинів – один з найбільш динамічно зростаючих кримінальних феноменів сучасної України. Свідченням цього є кримінальне законодавство України, у яке з початку 90-х років внесено найбільше змін саме у частині, яка встановлює кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні посягання на відносини у сфері господарської діяльності. Найбільш значне зростання злочинних проявів відбулося у таких сферах господарювання, які покликані задовольнити першочергові життєво необхідні потреби населення [1, с. 59].

Варто зазначити, що ці побоювання обмежують можливість виробничої інтеграції. Чинниками, що стримують розвиток організованої тіньової підприємницької діяльності, є проблеми, пов'язані з невиконанням умов договорів, які укладаються на тіньових ринках. Через те, що у тіньовому бізнесі багато угод укладаються на основі усних домовленостей, органам державної влади важко визначити обсяг тіньового бізнесу та правильно обрати засоби впливу на його учасників. Згідно з підходом Г. Беккера, від дій злочинців залежить пропозиція злочинів, від дій споживачів незаконно виготовлених і реалізованих товарів – попит на злочини, а заходи правового виявлення і покарання вважають своєрідним регулюванням цього «ринку» [2, с. 141].

Сфера підприємництва за визначенням є галузями економіки. Злочинність у сфері підприємницької діяльності виходить за межі злочинності у сфері господарських відносин. До числа злочинів, що посягають на відносини у сфері підприємницької діяльності, можуть входити різні злочинні діяння, у тому числі й ті, що не входять у розділ VII КК України.

Поряд з тим, оскільки йдеться про необхідність виділення групи злочинів у сфері підприємницької діяльності для вирішення завдань кримінально-правової оцінки, необхідно застосовувати цей термін лише у вузькому розумінні, придатному

для використання в процесі кваліфікації злочинів. А це означає, що відносини у сфері підприємницької діяльності в таких злочинах виступають як основний, додатковий або факультативний об'єкт.

Визначаючи критерій для віднесення конкретних злочинних діянь до того або іншого підвиду економічних злочинів, деякі дослідники вказують на сферу підприємництва лише як на основний об'єкт, при цьому визначають його не дуже чітко, не відрізняючи від відносин у сфері економічної діяльності в цілому. Так проф. Б.М. Леонтьєв відносить до злочинів, що посягають на встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності, не тільки фіктивне підприємництво, а й реєстрацію незаконних угод із землею, а також придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, тобто й ті злочини, які сферу підприємництва зачіпають далеко не у всіх випадках [4, с. 12-13].

Професор Б. В. Волженкін відносить створення перешкод для законної підприємницької діяльності до злочинів посадових осіб, що порушують установлені Конституцією й законами України гарантії здійснення економічної, у тому числі підприємницької діяльності, права й свободи її учасників, а незаконне підприємництво – до злочинів, що порушують загальні принципи встановленого порядку здійснення підприємницької й іншої економічної діяльності.

Не виключено, що відносини у сфері підприємницької діяльності можуть спричинювати не у всіх випадках вчинення суспільно небезпечного посягання, передбаченого тією або іншою статтею розділу про злочини у сфері господарської діяльності. Вони, таким чином, будуть виступати як факультативний об'єкт [5].

Зазначимо, що згідно загальної теорії права інститут права є системою відносно відокремлених правових норм, які пов'язані між собою метою регулювання однорідних суспільних відносин. Тому ми пропонуємо розглянути нашу точку зору щодо можливого теоретичного та законодавчого виокремлення даної категорії з відповідною аргументацією.

Для початку, вважаємо за потрібне надати власну дефініцію правового інституту «злочини в сфері підприємництва» використовуючи системний підхід до аналізу норм законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, та КК України (безпосередньо Розділ VII).

Отже, дану дефініцію можна визначити таким чином: злочини у сфері підприємництва – суспільно небезпечні діяння, об'єктом посягання яких є суспільні відносини, що виникають у процесі самостійної, ініціативної, систематичної на власний ризик господарської діяльності з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством України.

Оскільки для виокремлення інституту права необхідно визначити структуру інституту, пропонуємо класифікацію злочинів у сфері підприємництва, в основі якої лежить критерій – об'єкт посягання, а саме «принцип здійснення підприємницької діяльності». Даний критерій є результатом системного аналізу господарського законодавства України та виокремлення базових принципів здійснення підприємницької діяльності.

Принципи підприємницької діяльності – це основоположні ідеї та положення, на основі яких реалізується господарська діяльність, зокрема відображаючи сутність підприємництва. Як відомо, підприємницька діяльність користується загальноправовими принципами: верховенства права, справедливості; законності, демократизму, рівності суб'єктів, взаємної відповідальності особи та держави [3, с. 15]. Однак підприємництво характеризується і спеціальними принципами, що притаманні лише даній сфері та визначені в ст. 6 ГК України [6].

Таким чином, при комплексному підході аналізу норм КК України та положень ГК України злочини, що містяться в Розділі VII, можна класифікувати таким чином:

1. Діяння, що порушують принцип свободи підприємницької діяльності.

Злочини у сфері організації порядку зайняття підприємницької діяльністю; злочини у сфері спеціально забороненої підприємницької діяльності; злочини у сфері захисту від протидії законній діяльності суб'єктів господарювання [7].

2. Діяння, що порушують принцип захисту споживача.

Варто зазначити, що до першої групи «Діяння, що порушують принцип свободи підприємницької діяльності» відносяться злочини, діяння яких порушують приписи ст. 43 ГК «Свобода підприємницької діяльності».

Дана стаття містить комплекс принципів реалізації свободи вибору та здійснення підприємства, а саме:

1. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом.

2. Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами.

3. Перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюються виключно законом.

4. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Тож ми бачимо, що головними умовами здійснення підприємницької діяльності є її правомірність, тобто здійснення в визначеному законодавством порядку, та законність, тобто відповідно до принципу «дозволено все, що не заборонено законом». А тому визначену нами групу злочинів можна поділити на дві підгрупи: «Злочини в сфері організації порядку зайняття господарською діяльністю», «Злочини у вигляді сфери спеціально забороненої підприємницької діяльності». Відповідно до цих критеріїв, до групи «Злочини у сфері спеціально забороненої підприємницької діяльності» – злочини пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності, що визначена законодавством України як незаконною, і має пряий припис щодо її заборони.

До таких злочинів варто віднести:

– стаття 216: Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок;

– стаття 223-2: Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів

– стаття 227: Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції;

– стаття 232-2: Приховування інформації про діяльність емітента.

У свою чергу, до підгрупи «Злочини в сфері організації порядку зайняття господарською діяльністю» – злочини пов'язані з здійсненням підприємницької діяльності в порядку, не передбаченому законодавством щодо реєстрації, ліцензування, здійснення та ліквідації суб'єктів господарювання або умисне зловживання своїм положенням.

Наступну групу злочинів складають «Діяння, що порушують принцип захисту економічної конкуренції». Відповідно до ст. 41 Конституції України держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускає зловживання монополічним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію [6]. Також в ст. 47 ГК України передбачений обов'язок забезпечення недоторканості майна і захисту майнових прав підприємців. Більш детально дані зобов'язання регламентуєть-

ся Законами України «Про захист економічної конкуренції» та «Про захист від недобросовісної конкуренції».

Таким чином, спостерігається надання гарантій щодо захисту внутрішньогосподарських та зовнішньогосподарських прав суб'єктів господарювання. До внутрішньогосподарських прав відносяться право недоторканості та автономності суб'єктів господарювання. Підприємці мають право самостійно приймати рішення щодо створення, реорганізації, здійснення та припинення будь-якої правомірної діяльності [9, с. 264].

У свою чергу, до зовнішньогосподарських прав можна віднести права суб'єктів господарювання щодо реалізації власних товарів (послуг) на ринку та добросовісної конкуренції [10, с. 163]. Таким чином за принципом захисту суб'єктів господарювання в ході участі в економічній конкуренції (змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [8]) злочинні діяння, передбачені КК України, даної групи можна розділити відповідно на дві групи:

1) злочини у сфері захисту добросовісної конкуренції – злочини, виражені діяннями суб'єкта підприємницької діяльності, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям щодо реалізації своєї господарської діяльності, передбачені КК України.

2) злочини у сфері захисту від протидії законній діяльності суб'єктів господарювання – злочини, виражені діяннями у вигляді незаконного втручання в правомірну законну діяльність самостійного господарюючого суб'єкта.

І останню групу діянь становлять діяння, що порушують принцип захисту споживача. Відповідно до ст. 2 ГК України, учасниками відносин в сфері господарювання є як суб'єкти господарювання, так і споживачі. Конституція України в ст. 42 декларує, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпекою продукції та усіх видів послуг і робіт [11, с. 129].

Детальніше дане положення було розтлумачено в рішенні Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року №15-рп/2011, де зазначається: «Україна як соціальна, правова держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки». Таким чином, держава захищає не лише фізичних осіб-споживачів, а й суб'єктів господарювання, що користуються для власних потреб продукцією або послугами свої контрагентів. Дану групу злочинів об'єднує об'єктивна сторона злочи-

ну – активні дії, що порушують встановлені державні гарантії споживачів товарів та послуг [13].

Таким чином «Діяння, що порушують принцип захисту споживача» – це злочини у вигляді діянь, що порушують норми господарського права у сфері якості продукції та добросовісності надання послуг, передбачених КК України.

Отже, як бачимо, злочини у сфері підприємництва мають складну багаторівневу структуру, оскільки охоплюють собою великий спектр господарських відносин, що виникають в процесі суспільного виробництва. Класифікація таких злочинів необхідна, по-перше, для більш детального аналізу даного інституту злочинів і подальшого його розроблення, по-друге, для встановлення особливостей кваліфікації та подальшої систематизації методологічних рекомендацій суб'єктам кваліфікації. По-третє, дана класифікація обґрунтовує доцільність виокремлення злочинів у сфері підприємництва як окремого кримінально-правового інституту, оскільки вони мають індивідуальні ознаки, власну розгалужену систему взаємопов'язаних елементів та одну правову направленість – захист економічного ринку, через встановлення стабільності та захисту підприємництва, що є основоположним інститутом економіки будь-якої країни [12].

Література

1. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. К.: Правові джерела, 1998. С. 59.
2. Кельман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття. *Проблеми законності*. 2002. Вип. 55. С. 133–141.
3. Горелик А. С. Шишко И. В., Хлупина Г. Н. Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях. Красноярск : Краснояр. гос. ун-т., 1998. 200 с.
4. Горелов А. Об обоснованности выделения предпринимательских преступлений. *Уголовное право*. 2002. № 4. С. 12–13.
5. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. К.: Юридична практика, 2003. 924 с.
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV / База даних «Законодавство України»/ВРУ України URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
7. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.04.2003 р. № 3 / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03>.
8. Про захист економічної конкуренції: Закон України 11 січня 2001 року № 2210-III / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
9. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2(5). С. 215–263.

10. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. К.: МОН України, Київський нац. торгів.-екон. ун-т, 2001. 309 с.

11. Бойко А. М. Про поняття та систематизацію злочинів у сфері господарської діяльності. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Новий КК України: Питання застосування і вивчення» (25-26 жовтня 2001 р.), Харків, 2002. Х.: Юрінком Інтер, 2002. С. 129–132.

12. Вадим М., Гаруст Ю. Кожен п'ятий. Як в Україні карають за економічні злочини та що з цим робити? Офіційний сайт юридичного інтернет-ресурсу Протокол. URL: https://protocol.ua/ua/kogen_p_yatiy_yak_v_ukraini_karayut_za_ekonomichni_zlochini_ta_shcho_z_tsim_robiti/.

13. Рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року № 15-рп/2011 / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11>.

Анотація

Арделян Т. О. Злочини у сфері підприємницької діяльності. – Стаття.

В даній статті зазначається, що вчинення злочинів у сфері підприємницької діяльності є соціальним явищем, суть якого в різноманітних суспільно небезпечних діяннях, що посягають на відносини, котрі виникають при здійсненні підприємницької діяльності, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством, у тому числі, при реєстрації суб'єктів підприємництва (приватних підприємців і комерційних організацій), а також у процесі діяльності, спрямованої на систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання робіт або надання послуг суб'єктами підприємництва.

Ключові слова: злочин, підприємництво, кримінальне право, фіктивне підприємництво, об'єкт посягання.

Аннотация

Арделян Т. О. Преступления в сфере предпринимательской деятельности. – Статья.

В данной статье отмечается, что совершение преступлений в сфере предпринимательской деятельности является социальным явлением, суть которого в различных общественно опасных деяниях, посягающих на отношения, которые возникают при осуществлении предпринимательской деятельности, порядок которой определен хозяйственным и гражданским законодательством, в том числе, при регистрации субъектов предпринимательства (частных предпринимателей и коммерческих организаций), а также в процессе деятельности, направленной на систематическое получение прибыли от пользования имуществом, продажи товаров, выполнения работ или оказания услуг субъектами предпринимательства.

Ключевые слова: преступление, предпринимательство, уголовное право, фиктивное предпринимательство, объект посягательства.

Summary

Ardelian T. O. Crimes in the field of business. – Article.

In this article it is stated that committing crimes in the sphere of business activity is a social phenomenon, the essence of which is in various socially dangerous acts, which affect the relations arising in the course of business activity, the order of which is determined by economic and civil law or by the civil law, during the registration of business entities (private entrepreneurs and commercial organizations), as well as in the process of activities aimed at the systematic profit from the use of property, the sale of goods, works or services entities.

Key words: crime, entrepreneurship, criminal law, bogus entrepreneurship, object of attack.